Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
керманич української культури

(до 175-річчя від дня народження Михайла Старицького)

Київ – 2015

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
КЕРМАНИЧ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

(до 175-річчя від дня народження Михайла Старицького)

Київ – 2015

ББК 78.387.38:83
В 27
УДК УДК 027.625

Матеріал підготувала Осадча Ю.В.
Літературний редактор Зеленська В.В.
Відповідальна за випуск Гордієнко А.І.

Методичні поради містять інформацію про життєвий і творчий шлях видатного українського письменника, театрального і громадського діяча Михайла Петровича Старицького (1840-1904). У додатках подано розробки заходів із популяризації його творчості. Видання адресовано фахівцям бібліотек для дітей і педагогам.

© Національна бібліотека України для дітей

Чим вимірюється слава митця? Пам'ятниками та відзначеннями ювілеїв, виданнями творів та науковими дослідженнями, створенням музеїв та поетичними присвятами? А можливо вдячною народною пам'яттю, у якій назавжди лишаються поетичні рядки (хай навіть декілька) або цитати, що давно стали крилатими (якщо навіть і не одразу можна пригадати автора).

Михайлові Петровичу Старицькому, відомому українському поетові, драматургу, прозаїку, перекладачеві, засновнику професійного українського театру та громадському діячеві випала і та, й інша слава. Золотими літерами вписане його ім'я в історію української культури і у народну пам'ять. Хто не знає: «Ніч яка місячна, зоряна, ясная, видно, хоч голки збирай»? Хто хоча б раз у житті не цитував героїв комедії «За двома зайцями»?

Любов до України Михайло Старицький доводив усе життя — не на словах, а численними справами. У листі до І. Франка, свого товариша по перу, він писав: «Це бажання, цей напрямок керували мною все життя, і я не зрадив їх до могили, бо вірую, що тільки тоді ушанує свою мову народ, коли вона стане орудком культури і науки, коли на їй понесе народу інтелігентний гурт і визволення од економічного рабства і поліпшення долі...»[1].

Михайло Старицький народився 2 (14) грудня 1840 р. у селі Кліщинці Золотоніського повіту на Полтавщині (нині — Черкаська область) у стародавній шляхетській родині. Рано втративши батьків, виховувався у родині Лисенків (родичів по материнській лінії). Там же знайшов друга на все життя, майбутнього композитора Миколу Лисенка. Це побратимство, як згодом побачимо, стало плідним для української культури. Закінчивши полтавську гімназію, Михайло Старицький вступив до Харківського університету, щоб через кілька років перевестися до Києва — на фізико-математичний факультет. Проте знайшов себе зовсім в іншій царині — на ниві української культури, яка після сумнозвісного Валуєвського циркуляра 1863 року геть занепала. На студентські роки припали перші поетичні спроби Михайла Старицького, переклади українською мовою творів І. Крилова, О. Пушкіна, М. Лєрмонтова, М. Огарьова, А. Міцкевича, Д. Байрона, Г. Гейне, а також драматургічний дебют — лібрето опери «Гаркуша» за п'є-

[1] http://www.ukrlit.vn.ua/making1/rlp51.html

сою О. Стороженка і сатирична оперета «Андріяшіада». У 1871 р. Михайло Старицький та Микола Лисенко створили Товариство українських сценічних акторів, у якому йшли вистави за їхніми творами (особливого успіху здобула музична комедія «Різдвяна ніч» — лібрето М. Старицького за однойменною повістю М. Гоголя, музика М. Лисенка). На деякий час із-за утисків царського режиму Михайло Петрович був змушений виїхати за кордон. Після повернення у 1881 р. він видав свою першу поетичну збірку «З давнього зшитку. Пісні та думи», п'єси «Не судилося», «Як ковбаса та чарка, то й минеться сварка», а також переклад «Гамлета» В. Шекспіра, який і досі вважається найкращим.

Не без підстав Іван Франко назвав Михайла Старицького батьком українського театру, адже саме він створив першу професійну театральну трупу, яку пізніше назвуть «корифеями». З театром, де Михайло Петрович був режисером і драматургом, актором і володарем, пов'язані імена Марії Заньковецької і Миколи Садовського, Івана Карпенка-Карого та Марка Кропивницького. Після Емського указу 1876 р., який забороняв ставити вистави українською мовою, театр корифеїв працював у нелегких умовах, проте здобув славу не лише в Російській імперії, але і за її межами.

Скудність репертуару весь час змушувала режисера братися за перо: драматургія Михайла Старицького налічувала близько 25 сценічних творів. Значну частину його літературної спадщини складають переробки. Малосценічні твори Я. Кухаренка «Чорноморський побит на Кубані» та І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках» він перетворив на динамічні комедії «Чорноморці» (1872) і «За двома зайцями» (1883) (до останньої тематично близький оригінальний водевіль М. Старицького «По-модньому», 1887). Інсценізація творів М. Гоголя («Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок»), О. Шабельської («Ніч під Івана Купала»), І. Крашевського («Циганка Аза»), Е. Ожешко («Зимовий вечір»), обробка п'єси Панаса Мирного «Перемудрив» (комедія «Крути, та не перекручуй») були не механічним пристосуванням їх до сценічних вимог, а творчим переосмисленням. А на основі народних легенд про Марусю Чурай і думи про Марусю Богуславку він створив драму «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» і трагедію «Маруся Богуславка». Відомий Михайло Старицький також і як автор лібрето до опер Миколи Лисенка.

Після розпаду театру у 1895 р. Михайло Старицький цілком віддався літературній творчості. Останній період свого життя він присвятив історичній прозі. Один за одним виходили його романи і повісті у співавторстві із дочкою Людмилою: «Оборона Буші», «Молодість Мазепи», «Розбійник Кармелюк», «Руїна», «Заклятий скарб», «Богдан Хмельницький». Твори Михайла Старицького відзначаються правдивістю зображення історичних подій, багатством і різноплановістю образів, постановкою актуальних питань. Прекрасний майстер у змалюванні образів він не тільки вдало відображав колорит даної епохи, але й психологію героїв. Проте як і за життя автора і після його смерті його романам та повістям поталанило менше, аніж драматичним творам. Написані російською мовою (українська була заборонена), у Радянській Україні вони на тривалий час були вилучені з книжкових полиць, бо історична концепція Старицького не збігалася з офіційною, і лише у 60-х роках минулого століття перекладені українською мовою, потрапили до читача.

У 1890-х роках Михайло Старицький приділяв значну увагу вихованню молодих українських письменників, об'єднаних у неофіційному гуртку «Плеяда». Найкоштовнішим діамантом гуртка стала Леся Українка, значний внесок в українську літературу зробили гуртківці: Володимир Самійленко, Іван Стешенко, Максим Славинський, Олександра Судовщикова (Грицько Григоренко).

Старицький у своїх творах вживав багато неологізмів, які у 1870-1880-х роках називалися «кованими словами» (тобто утвореними штучно), це була неприхильна оцінка. Але наприкінці його життя багато запроваджених ним слів увійшли до основного фонду української мови, і тепер ми не можемо собі уявити, що в ній колись не було таких слів, як «мрія» чи «байдужість».

В останні роки життя Михайло Старицький керував драматичним гуртком Київського літературно-артистичного товариства, продовжував літературну, видавничу діяльність. Життя його затьмарюють тяжка недуга і цькування за введення в українську мову неологізмів, за публікацію частини творів російською мовою в російській періодиці, за так званий «плагіат» (відбувся навіть судовий процес, який Михайло Петрович блискуче виграв, та й на захист стали видатні діячі культури, письменники і вчені). Життя Михайла Старицького обірвалося 27 квітня 1904 р. Він

похований у Києві на Байковому кладовищі. Над труною прозвучали слова його побратима Миколи Лисенка: «Хоч ти тілом мертвий, та заслуги твої невмирущі. Те діло, якому ти чесно служив, росте, і ти немало втішився б, коли б побачив, як несла тебе на своїх раменах оця молодь, що віддала шану твоїм думкам і твоїй праці і що понесе і в життя віру в те діло, якому служив і віддав сили й ти, брате Михайле»[2].

Ювілей Михайла Старицького — не лише пам'ять про нього, це екскурс в історію українського театру, літератури, громадянського життя кінця XIX ст. Ознайомити читачів із життєвим шляхом та творчою спадщиною митця можна за допомогою заходів: книжкової виставки-портрета «Україно! Як я люблю тебе…» (інші назви «Його пам'ятатимуть, доки жива Україна»; «Батько української культури») (додаток 1) та літературної гри «Український корифей» (додаток 3). У розділах виставки варто представити твори М. Старицького і літературу про нього, а під час гри запропонувати читачам-учням 8-9 класів запитання, пов'язані не лише з його біографією і творчістю, але й із розвитком українського театру другої половини XIX століття. Такий захід потребує від учасників достатньої підготовки, отже, серед читачів-учнів 8-9 класів буде доречним проведення циклу бесід: «Один із перших: Михайло Старицький — засновник українського театру», «Побратими по крові і духу: Михайло Старицький та Микола Лисенко», «Ой, не ходи, Грицю…: як переказав Михайло Старицький легенду про Марусю Чурай», «Українська історія під пером Михайла Старицького», «Трагедія славного роду: родина Старицьких на дорогах історії XX ст.», «Михайло Старицький і український кінематограф». Під час бесід добре було б використовувати фрагменти екранізацій творів М. Старицького (додаток 2).

Як уже було зазначено, у народній пам'яті Михайло Старицький залишився насамперед як автор комедії «За двома зайцями» та вірша «Виклик», який став народною піснею «Ніч яка місячна». Комедійний шедевр про невдаху-цирюльника Голохвостова можна з повним правом назвати тричі народженим: спершу цей сюжет з'явився у комедії Івана Нечуя-Левицького, згодом його блискуче переробив Михайло Старицький, а у середині минулого століття завдяки фільму Віктора Іванова «Зайці» здобув мало

[2] http://100v.com.ua/ru/node/2403

не світову славу. Історію цієї комедії найкраще почути із вуст її героїв, а для цього рекомендуємо відкрити для читачів літературну світлицю «За двома зайцями» (додаток 4), запросивши до неї славнозвісних Проню Прокопівну, Голохвостого, Секлету, а також показати фрагменти фільму «За двома зайцями».

Не менш цікава доля і у іншого шедевра Михайла Старицького. Під час проведення літературного вечора «Вийди ж, коханая, працею зморена, хоч на хвилиночку в гай…» читачам буде цікаво дізнатися про історію одного із шедеврів української любовної лірики, а також послухати пісню у виконанні українських співаків (у сценарії рекомендуємо пісню у виконанні Івана Козловського, але вибір може бути інший)[3].

Письменник, що залишив помітний слід на ниві лірики, драматургії й прози, будівничий літературної мови, один з організаторів і керівників славетного театру корифеїв, активний громадський діяч — таким сприймаємо Михайла Старицького. Вся його багатогранна творча діяльність була підпорядкована високим завданням піднесення української національної культури на світові рівні, пробудженню національних почуттів усіх верств українського суспільства. «…Доробок цього художника слова не застарів — він живе і понині. П'єси викликають захоплення глядача (та й читача), гостросюжетні повісті та романи розкривають драматичну історію народу, його боротьбу за щастя, за волю; чаруюча ніжна лірика, гнівна викривальна сатира, роздуми поета-громадянина не можуть не знайти відгуку в душах нинішнього покоління…». (Л. Дем'янівська)[4]. І як ніколи актуально звучать нині поетові рядки:

Поки живий, – мерщій несіть
Сліпому світиво просвіти,
І в серце, смертію повите,
Живу надію закропіть![5]

[3] Див: http://www.leonid-bykov.ru/fight/6.htm
[4] http://library.ck.ua/files/stariz.pdf
[5] http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%CC%E8%F5%E0%E9%EB%EE%20%D1%D2%C0%D0%C8%D6%DC%CA%C8%C9

Додаток 1

«Україно! Як я люблю тебе...»

Книжкова виставка-портрет до 175-річчя від дня народження М.П. Старицького

І. «Вівтар правди»: життя та творчість Михайла Старицького.

«Не бійся вражої наруги;
З святим вогнем лини туди,
Де панування скрути, туги
Та віковічної біди...
Але що смерть?..
Хвилинна страта,
А далі — слава голосна...»
М. Старицький[6]

Балімова М. Київські адреси Михайла Старицького / М. Балімова// Пам'ятки України : історія та культура. — 2014. — № 10. — С. 36-43. — Бібліогр.: с. 43.

Горбатюк В. «Нехай Україна у щасті буя — у тім нагорода і втіха моя» / В. Горбатюк // Літ. Україна. — 2014. — 1-8 трав. — С. 11.

Доценко Р. Шекспірів «Гамлет» у «Емському» Києві 1882 року / Р. Доценко // Київ. — 2010. — № 4-5. — С. 174-184.

Кочур Г. Література та переклад : дослідж. Рецензії. Літ. портр. Інтерв'ю. Т. 2 / Г. Кочур ; упоряд. А. та М. Кочури ; авт. вступ. сл. І. Дзюба, Р. Зорівчак ; прим. С. Стріха. — Київ. : Смолоскип, 2008. — 1171 с. : портр.

Лисенко О. М.В. Лисенко : спогади сина / О. Лисенко ; літ. виклад. Б. Хандроса. — Вид. 4-те, перероб. і допов. — Київ. : Мистецтво, 1966. — 361 с. : 4 окр. арк. фот.

Старицький М. Поетичні твори; Драматичні твори / М. Старицький ; упоряд., приміт. М. Максименко ; вступ. ст. С. Зубкова. — Київ. : Наук. думка, 1987. — 573 с. : портр. — (Б-ка укр. л-ри. Дожовтнева укр. л-ра).

[6] http://aphorism.org.ua/search.php?keyword=%CC%E8%F5%E0%E9%EB%EE%20%D1%D2%C0%D0%C8%D6%DC%CA%C8%C9

Панченко В. «Так ніхто не кохав...» : 10 шедеврів укр. любов. лірики і новели про них / В. Панченко. — Кіровоград, 1997. — 68 с. : іл. — (Урок літератури).

ІІ. Вірний лицар української Мельпомени.

«…Моя сила найбільша у драмі»
М. Старицький — І. Франкові[7]

Гураль О. «Два зайці» варті маєтку і заводу : 170 років тому народився засновник українського професійного театру Михайло Старицький / О. Гураль // Уряд. кур'єр. — 2010. — 14 груд. — С. 11.

Ковпік С. Перший рімейк Михайла Старицького / С. Ковпік // Укр. л-ра в загальноосвіт. шк. — 2012. — № 10. — С. 10-12. — Бібліогр.: с. 12.

Коломієць В. Добра і правди син : Михайло Старицький — драматург / В. Коломієць ; худож. В. Бокань. — Київ. : Фотовідеосервіс, 1993. — 60 с. — (Б-ка українця ; № 3-4)

Марьяненко И. Прошлое украинского театра : воспоминания / И. Марьяненко ; авториз. пер. с укр. П. Нестеровского ; худож. В. Резников. — М. : Искусство, 1954. — 250 с. : ил., портр.

Поліщук В. Лицарі Мельпомени : Михайло Старицький і Марко Кропивницький: до історії взаємин / В. Поліщук // Літ. Україна. — 2008. — 6 берез. — С. 1, 8.

Старицький М. За двома зайцями : комедія з міщан. побуту / М. Старицький. — Київ. : Молодь, 1996. — 95 с. — (Б-ка худож. творів для підлітків та юнацтва «Джерело»).

Старицький М. П'єси / М. Старицький ; передм. Н. Падалки. — Київ. : Дніпро, 1979. — 247 с. : іл.

[7] http://www.ukrlib.com.ua/sochin/printout.php?id=58&bookid=3

III. «Цього жанру нам бракувало»: проза Михайла Старицького.

«Це було тої доби, коли два кревних народи, призначені на дружнє та рівне буття, вчинили між себе розраду й, піднявши стяги на стяг, стали «у дідівську славу дзвонити»...
М. Старицький «Облога Буші»[8]

Алексєєва О. Михайло Старицький. Романтична історико-пригодницька повість «Облога Буші» / О. Алексєєва // Все для вчителя. — 2013. — № 11. — С. 60.

Поліщук В. Художня проза Михайла Старицького : проблематика й особливості поетики романів і повістей письменника: моногр. / В. Поліщук. — Черкаси : Брама, 2003. — 375 с.

Старицький М. Кармелюк : іст. роман / Старицький, Михайло Петрович ; пер. з рос. М. Шумило ; худож. Г. Зубковський. — Київ. : Дніпро, 1971. — 708 с. : іл.

Старицький М. Останні орли : іст. повість із часів Гайдамаччини / М. Старицький, Михайло Петрович ; пер. з рос. М. Шумила, Є. Михайлика ; худож. С. Караффа-Корбут. — Львів : Каменяр, 1990. — 438 с. : іл.

Старицький М. Руїна; Облога Буші / Старицький, Михайло. — Київ. : Укр. Центр дух. к-ри, 1996. — 279 с. : іл. — (Укр. істор. роман).

[8] Старицький М. Облога Буші. — К., 1992. — С. 3-4

IV. Доброго батька славні діти: рід Старицьких в українській культурі та історії.

«…Усім своїм спадкоємцям бажаю: хай подарує їм Господь тихе і спокійне життя, хай не погасне в їхніх серцях любов до своєї Батьківщини, яка зігрівала мене все моє життя...».

Заповіт М. Старицького[9]

Дяченко С. Це був не сон, живе страшне життя Людмили Старицької-Черняхівської / С. Дяченко // Укр. мова і л-ра в шк. — 2009. — № 1. — С. 52-54. — Бібліогр.: с. 54.

Жулинський М. Трагічна постать українського національного відродження: доля Людмили Старицької-Черняхівської та її «Діамантового персня» / М. Жулинський// Старицька-Черняхівська Л. Діамантовий перстень. — Київ., 1993. — С. 5-13.

Самчук Т. Українська інтелігенція: прицільне знищення : «ходіння по муках» родини Старицьких / Т. Самчук, Ю. Сабадишина // День. — 2012. — 3-4 серп. — С. 8.

Старицька-Черняхівська Л. Вибрані твори : Драм. твори. Проза. Поезія. Мемуари / Л. Старицька-Черняхівська ; вступ. ст. Ю. Хорунжого ; консультант-мовознав. О. Тараненко. — Київ. : Наук. думка, 2000. — 842 с. — (Б-ка укр. л-ри. Новітня укр. л-ра).

Сюндюков І. Трагедія подвижниці : хресний шлях Людмили Старицької-Черняхівської / І. Сюндюков // День. — 2009. — 14 листоп. — С. 7.

Терещенко К. Останні орли уславленого українського роду / К. Терещенко // Вісник Кн. палати. — 2009. — № 6. — С. 40-43. — Бібліогр.: с. 43.

[9] Поліщук Т. Доля Михайла Старицького та його нащадків // День. — 2002. — 5 верес. — С. 5.

Додаток 2

Екранізації творів Михайла Старицького

За двома зайцями [1961] : [електронний ресурс] : за комедією М. Старицького / реж. В. Іванов; сцен. В. Іванов; оператор В. Іллєнко ; комп. В. Гомоляка; в ролях О. Борисов, М. Криницина, М. Яковенко, Г. Кушніренко та ін. — [Київська кіностудія ім. О. Довженка, 1961]. — Електрон. відеодані (1 файл: 1 год. 11 хв. 55 с.). — Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=R2gKcPiEYyQ, вільний. — Назва з екрана. — Укр. мова. — Канал користувача Анатолій Петров на Youtube.

Зла доля = Злая судьба: [1969] : [електронний ресурс] : за мотивами п'єси М. Старицького «Циганка Аза» / реж. М. Джинджиристий; оператор С. Ревенко ; комп. В. Рождественський ; в ролях О. Мисевра, Я. Сиротенко, Г. Димчук, А. Гашинський, В. Воробей. — [Укртелефільм, 1969]. — Електрон. відеодані (1 файл: 1 год. 17 хв.). — Режим доступу: http://www.ex.ua/8273105?r=86099971,86360809, вільний. — Назва з екрана. — Рос. мова.

Не судилось [1967] : [електронний ресурс] : за п'єсою М. Старицького / реж. М. Джинджиристий; оператор В. Слуцький ; музика: П. та Г. Майбороди та ін..; в ролях В. Магерівська, Н. Щипак, П. Грубник, А. Гашинський, М. Задніпровський та ін. — [Укртелефільм, 1967]. — Електрон. відеодані (1 файл: 1 год. 30 хв. 17 с.). — Режим доступу: http://www.ex.ua/95047838?r=86360809, вільний. — Назва з екрана. — Укр. мова.

Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці [1978] : [електронний ресурс] : за п'єсою М. Старицького / реж. Р. Синько; оператор К. Роміцин ; худож. В. Ясько; комп. В. Гуцал; в ролях А. Лефтій, І. Гаврилюк, К. Степанков та ін. — [Укртелефільм, 1978]. — Електрон. відеодані (1 файл: 1 год. 16 хв. 44 с.). — Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=9fSZUUE7BZE, вільний. — Назва з екрана. — Укр. мова. — Канал користувача Roman Krylovets на Youtube.

По-модньому [1992] : [електронний ресурс] : за п'єсою М. Старицького / реж. В. Некрасов; оператор Ю. Хорев; ху-

дож. В. Сафронов; комп. М. Сторонський; в ролях Л. Сердюк, А. Омельчук, Л. Колесник та ін. — [Укртелефільм, 1992]. — Електрон. відеодані (1 файл: 1 год. 09 хв. 15 с.). — Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=S32-_izXgQg, вільний. — Назва з екрана. — Укр. мова. — Канал користувача ERIKA50002 на Youtube.

Циганка Аза = Цыганка Аза [1987] : [електронний ресурс]: за п'єсою М. Старицького / реж. Г. Кохан ; сцен. Г. Кохан, Я. Стельмах; оператор А. Першин ; комп. В. Гронський ; в ролях Л. Жемчужная, О. Пономаренко, І. Крикунов, О. Бондаренко. — [Київська кіностудія ім. О. Довженка, 1987]. — Електрон. відеодані (1 файл: 1 год. 30 хв. 38 с.). — Режим доступу: http://www.ex.ua/86114551?r=86099920,86360809, вільний. — Назва з екрана. — Рос. мова.

Додаток 3

Український корифей

Літературна гра для читачів-учнів 8-9 класів

Мета гри. Ознайомити читачів із життєвим шляхом та творчою спадщиною Михайла Старицького.

Умови гри. У грі можуть брати участь як дві команди, так і окремі читачі. Учасники гри по черзі відповідають на питання і переходять на наступний рівень, набираючи бали (за умови правильної відповіді на два питання). У кожному турі учасники мають право на дві підказки, але за це з них знімається половина балів. За кількістю балів визначаються переможці.

Перший тур (10 балів).

1. Яка українська родина виховала композитора, поета, письменника, драматурга?
   (Родина Лисенків, де виховувався М. Старицький).

2. Хто був співавтором його прозаїчних творів?
   (Дочка Людмила).

3. Впізнати твір за цитатою:
   «Сплять вороги твої, знуджені працею,
   Нас не сполоха їх сміх...
   Чи ж нам, окривдженим долею клятою,
   Й хвиля кохання — за гріх?»
   («Виклик» (Ніч яка місячна).

4. Який твір М. Старицького розповідає про невдале полювання у Києві?
   («За двома зайцями»).

5. Героями якого твору є сотникова дочка та вихований у козацькій родині шляхтич?
   («Облога Буші»).

6. Якій відомій українській актрисі було присвячено п'єсу «Талан»? *(Марії Заньковецькій).*

7. У якому фільмі пісню на слова М. Старицького та музику М. Лисенка співає «майбутній соліст Великого театру?». *(«В бій ідуть самі старі»).*

8. Яким героям М. Старицького і де поставлено пам'ятник? (*Проні Прокопівні та Голохвастову на Андріївському узвозі у Києві).*

Другий тур (20 балів).

1. У яких містах навчався М. Старицький? *(Полтава, Харків, Київ).*

2. Що об'єднує поему Т. Шевченка «Гайдамаки» та повість М. Старицького «Останні орли»? *(Тема творів — гайдамаччина).*

3. Хто з героїв п'єси Михайла Старицького «Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» прагнув позмагатися грішми з коханням? *(Хома).*

4. Пояснити значення слова «лібрето» та його зв'язок із творчістю Михайла Старицького. *(Лібрето — літературна основа великого вокального твору: опери, балету, оперети тощо. Михайло Старицький був автором лібрето до музичних творів Миколи Лисенка).*

5. Впізнати твір за цитатою: «Не за ваші магазини йшла... я... вас любила.., а ви назнущались... осоромили на весь Подол... На весь Київ!..». *(«За двома зайцями»).*

6. Героїнями яких драм М. Старицького є легендарні дівчата-тезки? *(«Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (Маруся Чурай), «Маруся Богуславка»).*

7. Які романи Михайла Старицького названі іменами історичних осіб? *(«Молодість Мазепи», «Розбійник Кармелюк»).*

8. Назвіть акторів-виконавців головних ролей у фільмі В. Іванова «За двома зайцями»? *(Маргарита Криницина та Олег Борисов).*

Третій тур (30 балів).

1. У яких жанрах літератури працював Старицький? *(В усіх: поезія, проза, драматургія).*
2. Назвіть корифеїв українського театру. *(Михайло Старицький, Іван Карпенко-Карий, Марко Кропивницький, Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Заньковецька).*

3. У чому звинувачували М. Старицького? *(У плагіаті)*

4. Який його переклад є найвідомішим? *(«Гамлет» В. Шекспіра).*

5. Яку роль у становленні українського театру відіграли маєток і завод Старицького? *(Він продав їх, щоб утримувати театр на власні кошти).*

6. Під якою назвою значилася на афіші комедія М. Старицького «За двома зайцями»? *(«Панська губа, та зубів нема»).*

7. Яку роль у творчості М. Старицького відіграв Емський указ? *(Він писав свої прозові твори російською, тому що українська мова була заборонена).*

8. Що означає слово «корифей» у перекладі з грецької мови? *(Начальник хору).*

Додаток 4

Літературна світлиця «За двома зайцями»

Сценарій літературного вечора для читачів-учнів 8-9 класів

Дійові особи: **ведучий, Голохвостий, Проня, Секлита.**

Демонстрація фрагменту із фільму «За двома зайцями» (0 год. 00 хв. 05 с. — 0 год. 02 хв. 15 с.).

Ведучий. Дорогі друзі! Сьогодні ми з вами поговоримо про літературу, театр і кіно. Але наші гості чомусь запізнюються… Певно, у них свої справи.

На авансцену виходять Проня і Голохвостий.

Проня. Якби мінє модніща публика, то я б себя показала! А то з кєм тут зайтись — необразованність одна! От только з вами і маєш приятность!

Голохвостий. Натурально, куди їм усєм до вас? Всьо равно, што, примєром взять, — Мусатов і хранцюзька помада.

Проня. Мерсі.

Голохвостий. А в тіятрі любите?

Проня. Знаєте, акробати занятніщі мінє: такії красиві мущини. Я було как пойду, то так стрівожусь за них, што цєлу ноч не сплю!

Голохвостий. Так ви б у таком разе гулять виходили, то я б мог хоч цєлую ноч трудиться проходкою!

Проня. Ноччю? Што ви? Страшно, штоб, бува, какой оказії не вийшло... ви мущина, а я баришня. Вот удньом так я люблю гулять у царському саду з книжкою безпременно, бо так приятно під дубом романа читати.

Голохвостий *(до глядачів).* Што смеетесь? Неужли ви нікагда не чіталі пад дубам рамана? Нєт! І не знаете, што ноги для того чєловеку й дані, чтоби бити ними землю, потому вони й ростуть нє із голови.

Проня. І не гаварілі: «Мерси за компліман»?

Голохвостий. І не присягалися: «Нехай мене покриє великий лаврський дзвін, коли я брешу»?

Проня. І непроханим гастям не гаварілі: «У нас сьогодні неприйомний день!».

Голохвостий. Ах, необразованість! Кіна не дивляться…

Проня. У театр не ходять.

Голохвостий. І кніжак не читают! А то давно би нас спознали… Михайло Петрович Старицький. «За двома зайцями»!

Виходить Секлита.

Секлита. Ах ти, харцизнику! Усе народ дуриш, пил в очі пускаєш! Який тобі Старицький? Які зайці? «На Кожум'яках» п'єса називається! І не твій Старицький її написав.

Голохвостий. Брехня, брехня! Я вам не позволю публіковать себя!

Секлита. Я брешу? Ти думаєш, як я перекупка, то мене можна і зневажати? Та я на копійку обдурю, а на карбованця правду скажу!

Голохвостий. Це наклепи! Я в суд подам!

Секлита. І подавай! І не Галахвастий ти, і не Голохвостий, а Гострохвостов! І ти не Сірко, не Сєркова, а Рябко! І не Пронька навіть!

Проня. Отак… обмовила нас клята тітка… *(Плаче).* Та мене не тільки Київ, але і вся Україна знає, а вона…

Голохвостий. Проня Прокоповна, не терзайте своїми слєзами мойго делікатного сєрца! Нам надо скоропостижно разрешить єтот непріятний ин-цин… етот момент! Пардон, Проня Прокоповна, где ми с вамі находимся? У библиотеке! Єто вам не что-либо как, а как-либо что! *(до ведучого).* Честь имею рекомендоваться: Свирид Петрович Галахвастов.

Проня. Проня Прокопівна Сєркова.

Секлита. Секлита Лимариха. Та мене увесь Поділ знає!

Ведучий. Доброго дня, шановні наші гості. Ми раді вас вітати у нашій бібліотеці, бо усі ми давно вас знаємо і любимо. Правда, друзі?

Проня. А моя тітка хоче нас скомпроментувати! Ніби ми — це не ми!

Голохвостий. Ето наклеп!

Ведучий. Ну-ну, Свириде Петровичу, не такий вже і наклеп. Ось що ви скажете, коли прочитаєте… ось це?.. *(Подає книгу).*

Голохвостий *(читає).* «Г о р п и н а (кричить ще дужче). Поліція! В поліцію його! Я знаю вас, паничиків! Знаю, як ви обдурюєте

та з ума зводите бідних дівчат. Ой боже! Певно, вже моя Оленка не вперше вибігла до сього проклятого брехуна, що вміє тільки по-письменному брехати. Ой, згубив же він мою єдину дитину! (Плаче.) Г о с т р о х в о с т и й. Їй же Богу, вперве! Клянусь вам, божусь вам і присягаюсь, Горпино Корніївно, що вперве! Ви думаєте, що і в мене таки душі немає, що в мене Бога нема? Нехай мене покарають усі печорські святі, нехай мене покриє лаврський великий дзвін, коли я брешу! Г о р п и н а. Божися, присягайся, бо ти згубив мою дитину, їж святу землю, то я повірю. На, їж! (бере жменю землі)».

Демонстрація фрагменту із фільму «За двома зайцями» (0 год. 25 хв. 03 с. — 0 год. 26 хв. 22 с.).

Секлита. Ну? Що ви скажете?

Голохвостий. Гм… Что-то очень и очень… Да! Но – нєт! Но зачєм же!

Проня. Тут ще якась записка… (читає). «…Драматичний комітет мені допоручив переглянуть Ваші «Кожум'яки» і виробить план, як би їх пририхтувать до сцени. Я зробив це і читав свій план, і його дуже хвалили; отож тепер засилаю його до Вас на санкцію... І дію треба зробити зовсім наново, а также здебільша й IV. II дія вирихтується із різних шматочків І Вашої і VI із нових додатків; III зостанеться без переміни…». Що ж це таке? Ми зовсім заплуталися…

Ведучий. Справа в тому, що вперше герої знаменитої комедії Михайла Старицького про історію невдалого одруження київського цирульника з'явилися у п'єсі Івана Нечуя-Левицького «На Кожум'яках» у 1875 році. Як ви вже могли помітити, імена у героїв були не такі, як у Старицького, та й сюжет не співпадав стовідсотково, хоча, якщо перечитати комедію Нечуя-Левицького, то легко впізнати знайомі діалоги і монологи. Отже, вперше ви, Проня Прокопівно, і ви, пане Голохвостий…

Голохвостий. Пардон, Галахвастов!...

Ведучий. І ви, шановна Секлито (до речі, Нечуй-Левицький дав вам теж друге ім'я), як і інші герої, з'явилися на світ у комедії «На Кожум'яках».

Проня. А що далі?

Ведучий. Далі? На жаль, п'єса Нечуя-Левицького не мала анінякого успіху, бо була малопридатною для постановки на сцені.

Що вдієш — хтось народжується прозаїком, а хтось — драматургом. Певно, Михайлові Петровичу було шкода, що пропадала така весела по суті, але безбарвна за формою комедія! І він вирішив ніби розфарбувати її…

Секлита. Стривайте, стривайте! Ми в пансіоні не вчилися, яблуками торгуємо, але що таке крадіжка, знаємо!

Ведучий. Не було ніякої крадіжки, що можна судити хоча б з цієї записки. Адже Нечуй-Левицький із радістю погодився на переробку, бо сам бачив недоліки своєї п'єси. І на афішах перших постановок «За двома зайцями» було зазначено два автори. А підзаголовок комедії був таким «Панська губа є, та зубів немає». До речі, шановна Секлито, не лише ви звинувачували пана Старицького у плагіаті. На початку XX століття проти нього розпочався справжній судовий процес, який відомий драматург блискуче виграв. Бо й справді займався не крадіжками, а переробками, ще й за згодою авторів.

Голохвостий. Надеюсь, он ничего не сделал, чтобі било не черное, а белое, пардон, рябое…

Ведучий. «Пририхтовуючи» п'єсу до сцени, Старицький, по-перше, змінив майже усі імена героїв (Рябки стали Сірками, Єфросина — Пронею, Гострохвостов — Голохвостовим тощо), по-друге, ввів нового персонажа (Галиного нареченого Степана), по-третє, зробив сюжет більш динамічним. А головне: Голохвостий і Проня заговорили дивовижною мовою, яку можна вважати ще одним «персонажем» комедії «За двома зайцями».

Демонстрація фрагментів із фільму «За двома зайцями» (28 хв. 19 с .— 28. хв. 46 с., 44 хв. 29 с. — 46 хв. 03 с.).

Проня. Ох, ми із Свиридом Петровичем мали такий успіх на сцені.., такий успіх…

Ведучий. Це не зовсім так. Перша постановка комедії «За двома зайцями» на сцені київського театру Бергоньє (1883 р.) не була, як свідчать сучасники, особливо успішною. «Марко Лукич Кропивницький чудово зіграв Сірка, Затиркевич — Секлету і Садовська — торговку-черевичницю, — згадував П. Саксаганський. — Проню грала Заньковецька погано: вона не втілилась у цю дурноголову недоучку, форсила, і виходило, що Заньковецька сміється над якоюсь Пронею. Садовський Голохвостого не обдумав…». Проте згодом вистава «За двома зайцями» стала

абсолютним рекордсменом української сцени Київського академічного молодіжного театру (демонструвалася понад 800 разів). Але справжній тріумф чекав її у кінематографі…

Демонстрація фрагментів із фільму «За двома зайцями» (17 хв. 47 с. — 19 хв. 04 с.).

Ведучий. У 1961 році на кіностудії ім. О. Довженка в Києві режисером Віктором Івановим було знято комедійний фільм «За двома зайцями». Спочатку режисерові Віктору Іванову не давали згоди на екранізацію комедії Михайла Старицького. Мовляв, такий сюжет не потрібний для радянського життя… Серця чиновників від кіно пом'якшали тільки після запевнення режисера про те, що у «Зайцях…» будуть висміюватися стиляги — саме тоді суспільство активно викривало прихильників так званої молодіжної субкультури. І правда, пан цирульник, якого блискуче зіграв Олег Борисов, був просто-таки взірцем «стиляжного» образу життя. Але яким чарівним, привабливим виявився цей джигун, пройдисвіт, пустомолот, брехун, дурисвіт Голохвостий-Голохвастов! Може тим, що перед нами відчайдушний і натхненний авантюрист; такий собі маестро, який нагадує канатохідця, для якого вихід на арену — не тільки прагматика буденної роботи, а й мистецтво ризику, захват публіки, тріумф можливостей свого «Я»?!

Демонстрація фрагментів із фільму «За двома зайцями» (13 хв. 35 с. — 14 хв. 29 с.).

Ведучий. На віки віків прославилася у ролі Проні Прокопівни Маргарита Криницина. У картину вона потрапила випадково, підіграючи на пробах Миколі Яковенко (Сіркові) та Ганні Кушніренко (Сірчисі). «Папа, одягніть галстук! А ви, мама, надіньте чепчика!». Оскільки це була не її проба, то актриса не хвилювалася, а зіграла так майстерно, що одразу підкорила усіх! Правда, сама роль не принесла їй особистого задоволення. Зніматися було дуже важко, бо норов у режисера виявився таки крутенький! Але все, що накипіло на душі, актриса геніально виплеснула у фіналі, й до жанру фільму «комедія» у ті хвилини можна було додати «трагі…».

Демонстрація фрагменту із фільму «За двома зайцями» (1 год. 08 хв. 12 с. — 1 год. 08 хв. 48 с.).

Голохвостий. Натурально, єнтот фільм записали в історію кино «золотимі церковнославянскими буквами». О как!

Секлита. І не так давно була відновлена його україномовна версія. До речі, сам фільм був знятий українською мовою, але мав шалений успіх не лише в Україні, що його переозвучили російською.

Проня. А нам із Свиридом Петровичем недалеко від Андріївської церкви у Києві поставили пам'ятник…

На екрані висвічується фотографія пам'ятника.

Ведучий. Отаким чином київський цирульник колись давно на вулицях Києва погнався за двома «зайцями», не спіймав жодного, але здобув із іншими героями славу на віки. І хіба можна після того сказати, що він — банкрот?

Демонстрація фрагменту із фільму «За двома зайцями» (1 год. 09 хв. 24 с. — 1 год. 11 хв. 51 с.).

Додаток 5

«Вийди ж, кохана, працею зморена, хоч на хвилиночку в гай...»

Літературний вечір, присвячений поезії М. Старицького «Виклик»

Дійові особи: ***ведучі, читці.***

Демонструється відеоуривок із фільму «В бій ідуть самі старі» (39 хв.12 с. — 40 хв. 09 с.).

1-й ведучий. «Ніч яка місячна, зоряна, ясная…». Хто з українців не чув цю пісню, чиє серце не відгукнеться на зворушливі слова закоханого юнака: «Я ж тебе, вірная, аж до хатиноньки сам на руках однесу…». Романс на слова українського поета, прозаїка, драматурга Михайла Старицького, який поклав на музику його друг композитор Микола Лисенко, давно вже став народною піснею. Але далеко не кожному відома історія його написання…

Демонструються портрети М. Старицького та М. Лисенка.

1-й ведучий. Поезія твориться із любові… Та ще й з таємниці. І знаменита «Ніч…» — не виняток.

2-й ведучий. Ця історія трапилася у 60-х роках позаминулого століття… Розповідають її по-різному. Незаперечним лишається той факт, що головною дійовою особою є Михайло Старицький, який тільки-но повернувся на батьківщину у село Кліщинці, що на Черкащині. Чому повернувся? Тому що виїхав звідти, коли був ще дитиною, дванадцятирічним осиротілим Михайликом, який тільки-но втратив батька-матір… Зростав і навчався Михайло у Лисенків, де на усе життя подружився із троюрідним братом Миколою, закінчив гімназію та університет і повернувся на батьківщину — із щирим юнацьким серцем, сповненим бажання любити і творити добро…

1-й ведучий. Отам і спалахнуло кохання, яке народило пісню, — до простої селянської дівчини Степаниди… Деякий час

Михайло не бачив її на вечорницях і дуже сумував. А потім не витримав і пішов до неї додому та попросив у її батька дозволу про зустріч. Біля Сули під вербами парубок чекав дівчину, а в голові спливали віршовані рядки: «Ніч яка місячна, зоряна, ясна, видно, хоч голки збирай…».

Читець.

Сядем укупі ми тут під калиною —
І над панами я пан...
Глянь, моя рибонько, — срібною хвилею
Стелеться полем туман;
Небо незміряне всипано зорями —
Що то за Божа краса!
Перлами-зорями теж під тополями
Грає перлиста роса…
Ти не лякайсь, а що змерзнеш, лебедонько:
Тепло — ні вітру, ні хмар...
Я пригорну тебе до свого серденька,
Й займеться зразу, мов жар;
Ти не лякайсь, аби тут та підслухали
Тиху розмову твою:
Нічка поклала всіх, соном окутала —
Ані шелесне в гаю!
Сплять вороги твої, знуджені працею,
Нас не сполоха їх сміх...
Чи ж нам, окривдженим долею клятою,
Й хвиля кохання — за гріх?

2-й ведучий. Чи можна було не відгукнутися на такий заклик? Проте, коли дівчина таки вийшла до закоханого панича, його чекало важке розчарування: дівчина виявилася засватаною… Ця звістка так вразила Михайла, що він захворів. Дізнавшись про це, Лисенки забрали його до свого маєтку, а доглядати за хворим доручили рідній Миколиній сестрі Софійці, із дитинства у нього закоханій… Майбутній дружині Старицького. Як бачимо, доля подарувала йому вірне кохання: дівчина, хоча й не та, яку він чекав, вийшла до нього…

1-й ведучий. Але повернімося до пісні. У 1883 році Микола Лисенко пише оперу «Утоплена» за повістю Миколи Гоголя, автором лібрето до якої (як і до інших) був Михайло Старицький. Із незначними розходженнями у тексті вірш «Виклик» став арією головного героя Левка… А коли ще перечитати гоголівський

текст, то не можна не помітити, як поетична проза перелилася у пісенно-поетичні рядки…

Читець. «Дзвінка пісня лилася рікою по вулицях села. Була та пора, коли потомлені денною працею та клопотом парубки й дівчата, гомонячи, збиралися у коло, в сяйві чистого вечора, виливати свої веселощі в пісню, що повсякчас іде в парі зі смутком. І вечір, як завжди задуманий, мрійно обіймав синє небо, обертаючи все на неясність і далечінь. Уже й смеркло, а пісні все не вщухали. З бандурою в руках крався, вихопившись од співунів, молодий козак Левко, син сільського голови. На козакові – решетилівська шапка. Козак іде вулицею, бринькає рукою по струнах і підтанцьовує. Ось він тихо зупинився перед дверима хати, оточеної невисокими вишнями. Чия ж це хата? Чиї це двері? Трохи помовчавши, заграв він і заспівав:

«Сонце низенько, вечір близенько,
Вийди до мене, моє серденько!

Ні, знати, міцно заснула моя ясноока красуня», — сказав козак, доспівавши пісню і підходячи ближче до вікна: «Галю, Галю! Ти спиш, чи не хочеш до мене вийти? Ти боїшся, певне, щоб нас хто не побачив, чи не хочеш, може, показати біле своє личко на холод? Не бійся: нікого нема. Вечір теплий. Та коли б і нагодився хто, я прикрию тебе свиткою, підпережу своїм поясом, закрию руками тебе — і ніхто нас не побачить. А якби й повіяло холодом, я пригорну тебе до серця, зігрію поцілунками, надіну шапку свою на білі твої ніженьки. Серце моє, рибко моя, перлино, виглянь на часок! Подай крізь віконце хоч білую ручку свою...».

Звучить арія Левка із опери «Утоплена»
https://www.youtube.com/watch?v=i9rcPLioVb4
(11 хв. 47 с. — 14 хв. 05 с.).

2-й ведучий. «Ніч яка місячна» стала однією із найулюбленіших народних пісень. Іван Козловський і Анатолій Солов'яненко, Дмитро Гнатюк і Борис Гмиря — мало кого із українських співаків не зачарувала вона… Але воістину друге народження отримала, коли прозвучала у фільмі Леоніда Бикова «У бій ідуть самі старі», за хвилину до загибелі «майбутнього соліста Великого театру…».

1-й ведучий. Виконавець ролі старшого лейтенанта Скворцова, майбутній артист України, Володимир Талашко (на той час це

була його друга роль, яка і стала найвідомішою) згадував: «Коли режисер запропонував мені обрати пісню для фіналу, спершу я вибрав «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю…». Здавалося, що для мого героя вона буде найкращою, адже мова там іде про небо, про крила… Леонід Федорович вислухав і делікатно так зауважив: «Знаєш, Володю, пісня чудова, але для фільму вона буде надто прямолінійною. Вона правильно підкреслює характер Сергія Скворцова, його душевний стан після того, як він переміг свій страх.., але це вже закладено у його героїчній жертовній загибелі. Треба підкреслити щось інше»… А що? І я знову і знову, перевтілюючись у свого Сергія, перебирав усі улюблені пісні (коли сам, коли з разом із режисером), і нарешті ми знайшли пісню, яка вписалася у контекст картини майже ідеально… Тут і жорстокий контраст із воєнними реаліями, і слова кохання (хоча б із пісні!), звернені до дівчат-льотчиць (чи багато із них встигнуть почути їх у житті?), і ніжність Сергієвої душі, який відчайдушно боровся за право на свою пісню — і переміг… Бо війна — то все минуще, а музика — вічна…».

Демонструється відеоуривок із фільму
«В бій ідуть самі старі»
(1 год. 14 хв. 05 с. — 1 год. 16 хв. 24 с.).

Інформаційні джерела[10]

Статті:

Дмитренко А. Жага на світі жити : свою Україну любіть / А. Дмитренко // Журавлик. — 2015. — № 2. — С. 8.

Новиков А. Тема духовного здоров'я українського народу в п'єсах драматургів театру корифеїв / А. Новиков // Всесвіт. л-ра та культура в навч. закладах України. — 2009. — № 3. — С. 9-12. — Бібліогр.: с. 12.

Ольшанецький Б. Поза шкільною програмою : [Михайло Старицький, Борис Марковський] / Б. Ольшанецький // Освіта України. — 2011. — 18 лип. — С. 15.

Привалова С. Образ Марії в українській літературі / С. Привалова, О. Вишневецька // Укр. л-ра в загальноосвіт. шк. — 2012. — № 5. — С. 5-7. — Бібліогр.: с. 7.

Терехова Н. Музей видатних діячів української культури / Н. Терехова // Пам'ятки України : історія та культура. — 2014. — № 10. — С. 2-5.

Тетеріна О. Інонаціональна література у творчості Михайла Старицького / О. Тетеріна // Дивослово. — 2010. — № 11. — С. 48-52. — Бібліогр.: с. 52.

Інтернет-ресурси:

Антонов В. Загадочная «Ніч»: [електрон. ресурс] // http://www.vilavi.ru/pes/nich/nich1.shtml

Нікітенко Л. Зоряне небо Михайла Старицького: [електрон. ресурс] //http://www.umoloda.kiev.ua/number/1801/169/63917/

[10] Див. також додаток 1

ВЕЛИКІ УКРАЇНЦІ:
керманич української культури
(до 175-річчя від дня народження Михайла Старицького)

Матеріал підготувала Осадча Ю.В.
Літературний редактор Зеленська В.В.
Відповідальна за випуск Гордієнко А.І.
Комп'ютерна верстка Ярчак Н.В.
Підписано до друку 28.12.2015 р.
Зам. № 32 . Наклад 75 прим.

Видавець та виготовлювач
НБУ для дітей
вул. Баумана, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
http://www.chl.kiev.ua
mail: library@chl.kiev.ua

НБУ для дітей
вул. Баумана, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
http://www.chl.kiev.ua
mail: library@chl.kiev.ua